

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Megválasztottak:

Főbirónak: Ágopsa,

Öregbirónak: Jakab,

Egyházfelügyelőnek: Dzerig.

Tanácsbelieknek: Blid István, Murádin Márk, Tódor Miklós, Szákó Emanuel, Álexa Gergely, Lukács János, Salamon Tódor, Szefer Dániel, Dzerig Gergely és Chêngánosz Tódor.

Az örmények kereskedelmi viszonyai a XVII. és XVIII században Magyarországon.

I.

Az örményekről manapság is, mint par excellence kereskedő népről szoktak beszélni s Magyarországon a kereskedelem történetében különösen fontos szerep jut nekik az elmúlt két században. — Történetíróink egyhangú véleménye szerint ezen időben ők képviselték eminenter Magyarország kereskedelmi érdekeit kifelé, különösen Kelet felé; azért bizonyára nem érdektelen visszapillantást vetni ezen időben a kereskedelem viszonyaira.

Tudjuk jól, hogy a XVII. és XVIII. század Magyarország történetében a stagnatio korszaka. A nemzet produktív tettejét lenyűgözik a rendiség szűk korlátai, melyből nem tud kiemelkedni; a politikai közszellemben bizonyos lehangoltság, hogy ne mondjuk lethargia vesz erőt. Gazdasági életről szó sem lehet, az ipar szűk körben mozog, s csak az északi megyékben és az erdélyi szászoknál lehet szólni iparról, amely csak a vászonkészítésre szorítkozik. — A céhek hatalmaskodnak s nem egyszer összeütközésbe jönnek a törvényhatóságokkal. — A kereskedésről csak kifejtett mezőgazdasági és ipari viszonyokkal kapcsolatban lehet beszélni, már pedig ezen időben erről szó sem lehet. Pedig, ha a rossz politikai viszonyok nyomába józan gazdasági politika lép, akkor könnyen ki lehetett volna heverni a török háborúk dulasait. — Helye-

sen mondja Grünwald Béla¹⁾, hogy Magyarország feladata lett volna, az állam rendelkezésére álló eszközökkel oda-hatni, hogy egy magyar iparos és kereskedő osztályt teremtsen meg. De a lakosság zöme, a nemesség lenézi a kereskedő osztályt s még az ellen is tiltakozik, hogy vele egy organizmusnak vételessék.

Ennek az idegenkedésnek az lett a következménye, hogy a kereskedő osztály idegen elemekből létesült s ezek között első helyre lehet az örményeket tenni. Árúikkal uralták Magyarország kereskedelmi piaczeit. A transito kereskedelemnek, mely Erdélyen keresztül Kelettel, Konstantinápolylyal állott összeköttetésben, ők a képviselői. A kereskedelmet szabad fejlődésében gátolták az árúmegállítási jogok, a harminczad s a földesúrak és városok által szedett vámok. — De specialiter az örményekre nézve az alattvalói viszony okozott sok controversiát, s miután ők a török portához tartoztak, az 1616-ki capitulatio meghatározta a viszonyt, melyben a két nemzet alattvalói állanak, s melynél fogva a két ország kereskedői az ország területén s azon kívül szabadon árulhatják portékáikat.

Az első törvényes intézkedés, mely reájok vonatkozik az 1655: 27 t. cz. A bécsi udvar tudja, hogy a transito kereskedelem Kelet felé, nagy haszonnal van az ország közgazdasági viszonyaira s előnyös szabadalmakkal látja el őket. — De sőt egyes kereskedőket is protektorátusa alá vesz. Így pl. midőn 1703-ban hét ázsiai örmény kereskedő — köztük Hádzsi Kristofor János — angol és hollandi posztót akarnak Magyarországra vinni, I. Lipót 1703. július 3-án kelt levelében igen nagy előnyöket biztosít nekik.²⁾

Azok a cikkek melyek a forgalomban leginkább szerepelnek, voltak a szarvasmarha, gabona, bőr- és posztóárúk, bor, festék, só³⁾ stb., amelyek után a szokásos harminczadot kellett fizetniök. — Az iparágak közül leginkább

¹⁾ Régi Magyarország. Bpest 1888. 275 l.

²⁾ Orsz. levéltár. L. Thallóczy L. A keleti keresk. tört. 101 lap.

³⁾ Talán nem lesz fölösleges megemlíteni, hogy az a fontos gyógyászati és iparcikk, mely szalamiasó néven ismeretes, tulajdonképen az örményektől terjedt el. Innen van neve is Salmiak = Sal armeniacum.

a szattyán-készítést kultiválták, melyben bizonyos ügyességre tettek szert. Ennek nyomait találjuk abban az intézkedésben, hogy 1700-ban Szamosújvárt timár-társulat alakul, melynek alapszabályait püspökük készíti el.

Hogy különösen Erdélyben tettek az örmények hasznos szolgálatokat a kereskedelem érdekeinek, arról nemcsak a bécsi udvar, hanem az erdélyi fejedelmek Bethlen, Rákoczy György, Apafi kiváltságlevelei tanuskodnak. Egyes városokban koloniákká alakulnak, melyeknek saját bíráik vannak. A fejedelmi udvarok pártjokat fogják az idegen nemzetségekkel, különösen a szászokkal szemben, kik rossz szemmel nézik térfoglalásukat a kereskedelem terén, mert »ők az udvar szállítói, hitelezői.«

Már Bethlen idejében is vannak állandó lakhelylyel bíró telepes örmények, kik adót fizetnek; de tulajdonképeni letelepedésük Apafi idejétől datálódik, ki kiváltságlevelet¹⁾ ad nekik is; ekkor telepednek le Ebesfalván.

Úgy III. Károly, mint később Mária Terézia megerősítik szabadságaikat s magánjogi viszonyaikat rendező intézkedéseket is tesznek. — (III. Károly kiváltságlevelét »Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból« cz. cikkben, az »Armenia« múlt évi decz. számában közli fötiszt. Ávedik úr. magyar fordításban).

II. József uralkodása korszakot alkot a hazai kereskedelem történetében, s Józsefnek sok intézkedése, kiváltsághoz képest 1785-ben kelt decretuma szerinti azon intézkedés, hogy a kicsiben való kereskedést csak azok üzhetik, kik polgárjoggal bírnak vezetett aztán arra, hogy sokan az örmények közül siettek megszerezni a polgárjogot, mi által a török alattvalók száma megfogyott, akik aztán magyar portékával nem kereskedhettek.

De egyáltalán azok is, akik itt telepednek meg, többé nem játszanak nagy szerepet a kereskedelem terén; mert az osztrák politika, a magyar érdekeket alárendeli az övének s Magyarország átmeneti kereskedése teljesen megszűnik. Különösen a napoleoni háborúk, az 1811-ki devaluatio sietteték ezt. — Hogy az örmények az érintett korszakban

¹⁾ Erd. fisc. levéltár. Thallóczy.

a magyar és erdélyi kereskedelemben oly fontos szerepet játszottak, annak oka leginkább abban fekszik, mert a fejedelmek belátták, hogy ők mintegy praedestinálva vannak a foglalkozásra s azok a kiváltságlevelek, melyeket ezen időkben kaptak, elismerőleg nyilatkoznak róluk. — Érdekes ezen kiváltságlevelekkel foglalkozni, melyek mind mennyi bizonyítékai annak, hogy az örmények az ország kereskedelmi érdekeinek hasznos szolgálatokat tettek. — Ezekről azonban a jövő számban.

FOGALYÁN TIVADAR.

A szép királyné regéje.

(Bodenstedt: „Ezeregy nap a Keleten.“)

rtaxata-ban élt egykor egy öreg örmény király, kinek csodaszép fiatal neje volt.

Hozományul tizenkét nagy szekrényt hozott magával, tele a legértékesebb öltözetekkel s egyéb drágaságokkal; rabszolgáinak száma pedig száztizenkettőt tett.

Volt a királynénak egy unokahúga, még nálánál is jóval fiatalabb és rendkívül szép, annyira — hogy a királyné maga irigyelte őt.

A királynét Ripszimá-nak hitták — unokahúgát pedig Horoszá-nak.

És ez a Horoszá volt felügyelő az artaxata-i királyi palotában. A királyné szekrény-kulcsai közül tizenegy volt őrizetére bízva: a tizenkettőt pedig, mely a legnagyobb vala mindenik közül, a királyné magánál tartá s elrejté a világ szemei elől.

Horoszá nagyon kíváncsi lőn megtudni, mit rejtget Ripszima a tizenkettőtök szekrényben; mert a többi mind szabadon állott a palota termeiben, a tizenkettőtök pedig elrejtve tartatott egy titkos szobában, mely körül örök voltak felállítva és másnak oda bemenni halálbüntetés terhe alatt tiltva volt, a midőn a királyné — mindennap háromszor — ott vala.

de nem akarván a királynének alkalmatlanságot szerezni, a palotaőrnek mondott köszönetet.

— Hát a királynének ne mutassam be?

— Nem akarok alkalmatlan lenni.

— Korántsem. Erre kinyit egy ajtót.... és Gurjéghán a királyné előtt találja magát, ki szívélyesen fogadta őtet.

A Quirinál e gyönyörű alakja, e jótékony angyal, ki mindenkinek csak örömet okoz, azt mondja a Szent-Lázár-sziget lakóinak: »Édesgessétek ide keleti testvéreiteket, emlékezzetek a királynéra és szeressétek — Olaszországot.«
SZONGOTT KRISTÓF.

Az örmények kereskedelmi viszonyai Magyarországon a XVII. és XVIII. században.*)

II.

— Befejező közlemény. —

A kép, melyet e korszakban Magyarországon az ipar és kereskedelem állapota, az államalkotó magyar elem passiv magatartása következtében nyujt, mint már általánosságban láttuk, nem vigasztaló.

Magyarország iparában és kereskedelmében az osztrák politika érvényesül. Pedig, ha azokat a királyi initiatív intézkedéseket tanulmányozzuk, melyeket az ausztriai házból származott királyok az ipar és kereskedelem fejlesztésére tesznek, nem lehet eltagadnunk, hogy nem volt érzékük a nemzeti érdekek iránt, melyek csakis helyes gazdasági politika mellett érvényesülhetnek.

S itt különösen ki kell emelnünk azon fontos momentumot, hogy az örmények akkor az ipart és kereskedést rendes foglalkozásuknak tekintették, és a magyar királyok, mint III. Károly, Mária Terézia módot is nyujtottak

*) L. »Armenia« f. évi 2-ik füzetét.

nekik arra, hogy minél nagyobb mérvben üzhessék azt. Az erdélyi fejedelmek pedig korán belátván e népfaj életrealóságát, nem szüntek meg őket lakhelyeiken állandósítani, hogy ezáltal, mintegy hivatásszerűleg üzhessék e foglalkozást. Apafi, Bethlen s a többi erdélyi fejedelem példa erre.

Jelen cikk keretében nem lehet kiterjeszkedni mindazon királyi és fejedelmi intézkedésekre, melyek azért tétettek, hogy az örmények a kereskedelem terén nagyobb mérvű munkásságot fejthessenek. Elég legyen csak egy pár kiváltságlevélre utalni.

Igy III. Károly 1733-ban kelt kiváltságlevele azt czélozza, hogy »az örmény nemzetnek szabad kereskedése legyen, — úgy mond a kiváltságlevél — s e végett különös kiváltságokat akarunk nekik adományozni, valamint kereskedésök előmozdítása végett egész erőnkől illő segítyt fogunk nekik nyujtani.«

Ugyancsak e levélben biztosítja az erzsébetvárosi örmény kereskedőket arról, hogy ők az ebesfalvi uradalomnak semmiféle vámmal vagy illetékkal nem tartoznak, sőt kötelezi az ebesfalvi uradalmat, hogy ellenséges megtámadás esetén az örmény kereskedőknek védhelyet nyujtsanak.

Ime tehát a királyi gondoskodás a legapróbb részletekig elmegy, midőn a kereskedelem fejlesztéséről van szó.

II-ik József 1785-ben kelt kiváltságlevelében nevezetes előjogokkal ruházza fel az örményeket, a melyeknek intentiója oda irányul, hogy az »örmények az erdélyi kereskedelem előmozdításában még nagyobb gonddal és törekvéssel működjenek s a kereskedelem gyakorlására és gyártmányaik terjesztésére s műhelyek felállítására még inkább szorgalmaztassanak.«

Nemcsak azt bizonyítják ezen kiváltságlevelek, melyeknek mindegyikét ismertetni e cikk körén kívül esik, hogy az intéző főhatalom tudatában volt annak az erőnek, melyet egy kereskedő osztály létesítése teremt, hanem azt is, hogy az örmények voltak azok, kik e tekintetben a királyság és fejedelemség részéről kellő figyelemben és méltánylásban részesültek.

S ha e korszak nyomorúságos közgazdasági viszonyai között lehet beszélni kereskedelemről, ez az ő érdemök. Mert a kereskedelem majdnem az exclusivitásig az ő kezökben volt. S ez annyira természetes állapot volt, hogy a nép udatban sokáig fenmaradt az a szólásmód: »Zsidót vinni görögnek.« Ami annyit tesz, hogy ha pl. valahol nem volt örmény kereskedő, rendszeren más nemzetiségűt — többnyire zsidót — hívtak meg a kereskedelemre.

Az örmények tehát a magyarországi kereskedelemben ez időszakban szerepet játszottak.

Hogy ez a kereskedelem a szűk nemzeti korlátokból nem emelkedett oda, hová más népeké, nem lehet csodálni. Mert ha az általános politikai viszonyokat nézzük, a melyekben a rendi előjogok dominálnak s az érzék a gazdasági viszonyok fejlesztésében hiányzik, nem is lehetett másként.

De nem szabad felednünk, hogy e korszak kereskedelme volt az átmeneti hid, ahhoz a kereskedelmi élethez, mely a jelen század első felében kezdett kifejlenni, s a melyre a kor legnagyobb alkotói: Széchenyi stb. figyelmüket és tevékenységüket fordították.

Az út megvolt a kereskedelem fejlesztésére, azt egyengetni kellett s nem megteremteni. Az elmúlt két század kereskedelme — úgy szólván — a kezdeményezés volt, melyből az újabb kifejlett.

Elismerés illeti azokat, kik a korszak felfogásán felül emelkedve, belátták egy kereskedő osztály fontosságát s hogy ez a kereskedő osztály, habár nagyon primitív alakban, az örmények közül létesült, az az erdélyi tejedelmek érdeme. Annyi bizonyos, hogy a ki a múlt két század gazdaságának történetét megírja, nem feledkezhetik meg az örményekről, mint akik majdnem kizárólag foglalkoztak eme fontos gazdasági ággal.

FOGALYÁN TIVADAR.

Második Tigrán.

VII.

A nagy események történelmi sorsa az, hogy a részletek nem örökíttetnek meg mindig híven. — Így nem egy írónál olvasható, hogy Pompejus diadalmenete alkalmával a foglyok közt volt Mitridát nővére öt leányával; továbbá a gyászos emlékü áruló, Tigránnak fia: Kis Tigrán nejével és leányával, és hogy a szám teljes legyen, jelen van a Pompejussal szabadon egyezkedő Tigránnak neje és egyik nővére is. Az utóbbiak kivételével elhiszszük, s talán azt is, hogy Kis Tigrán később, surlódás támasztása végett, hazájába küldetett volna; de az utolsó állítást nem tekinthetjük egyébnek, mint a be nem teljesedett remény előlegének s a külirók által ecsetelt képhez csatolt függeléknek. Mellőzve a honi kútfők bő idézését s a nagy szavak használatát, csak azt jegyezzük meg, hogy a hazai történelem gyászlapokra jegyezte ugyan e hadjárat emlékét, mindazáltal bármily éles bonczkés alá vegyük áldásban pihenő történéseink ez ügyre vonatkozó hitelességét: szemökre még sem vethetjük azt, hogy hűtlen eljárásuk eltemette az igazságot akkor, midőn Tigrán és családja lealázásában a szélsőségig menő külirókkal szemben ellentétes állást foglalnak el. »Lám a római írók oly ékesen fölpipezve adják elő Pompejus diadalmenetét, hogy az olvasó kedvet kap jelen lenni az ünnepélyen; nem csupán azért, hogy azt láthassa, sőt inkább, hogy meggyőződjék a nagyítások igazságáról.«¹⁾

Láttuk a vihart elvonulni a hon fölött, mire aztán a dús növekvés hajnala kezd pirkadni.

A viszony, mely úgy látszott, hogy Romával bensővé vált, sokáig nem állhatott fenn. Tigrán a nemzet örlelke, ismerte jó szomszédját, ki igen hajlandó volt az egyezmények határain átcsapni. Másik fiát Artávázt-ot, ki hű ragaszkodással járult törekvéseihez, Tigrán királytársúl fogadta és ama nagy harcok színhelyét: Ararát tartományát bizta gondjaira, ő maga pedig a déli részeket igazgatta.

¹⁾ Csámcsián II. k. 245 l.